

Martina Orožen

Ciril-Methodiana 19. in 20. stoletja

Ob 1150. obletnici prihoda svetih bratov na Moravsko

Povzetek: Ob letošnjem 1150. jubileju prihoda svetih bratov na Moravsko (863) skuša prispevek orisati tri stopnje razvoja Ciril-Methodiane na Slovenskem. Prvo označuje oživljanje njunega češčenja v 19. stoletju v slovenskem prostoru. Bilo je vodeno in tako v verskem, jezikovnem in narodnostnem oziru izjemno zaznamovano. K temu so pripomogla znanstvena odkritja najstarejših jezikovnih spomenikov iz časov pokristjanjevanja (Brižinskih spomenikov in starocerkvenoslovanskega slovstva) – ter povezave z verskim in kulturnim življenjem na Moravskem v skupni državi Avstriji. S to razliko, da tam spomin na sveta brata izvira iz njune dejanske prisotnosti v davniini. V 20. stol. se v spremenjenih državnih okvirih (nastanek Jugoslavije in Češkoslovaške) pogled od jezikoslovnih vprašanj preusmeri k verski vsebini sporočil in prevodom Žitij v posamezne slovanske jezike, tudi v slovenščino (Fr. Grivec, 1936, 1951). Po zaslugi kulturološko razgledanih teologov (prof. Teološke fak., Fr. Grivec, A.C. Stojan, nadškof Olomouca) oživi stvarno prizadevanje za versko in teološko razumevanje, spoznavanje, na tej podlagi daljnoročno zблиževanje s pravoslavnim svetom jugovzhodne Evrope. Osnovana je Velehradska Akademija, organizirana so mednarodna srečanja teologov na sedmih velehradskih kongresih (1907–1936). Le-ta pripravljajo podlago za razvoj sodobnega ekumenizma. Po drugi svetovni vojni neugodne politično-družbene razmere v Sloveniji prisotnost Ciril-Methodiane v javnosti zaustavijo. Umakne se v znanstveno in teološko »zasebnost«. Navzven je prisotna le ob zidavi cerkvá, posvečenih sv. Cirilu in Metodu. Ta zadržanost v javnosti je za Slovenijo še vedno značilna, medtem ko je vsaka obletnica (npr. 1963, 1985, 2013) na Češkem in Slovaškem v državnih okvirih vse močneje obeležena v publicistiki, znanosti, kulturi in verskem življenju Cerkve.

Ključne besede: Ciril-Methodiana, oživljanje češčenja, jezikovni spomeniki, verske vsebine, slovenski prostor, Slovaška, Češka

Summary: *Cyrill-Methodiana of the 19th and 20th century*

At this year's 1150th anniversary of arrival of the holy brothers to Moravia (863) this contribution seeks to outline the three stages of development of the Cyrillo-Methodiana in the Slovenian region. Firstly, the paper indicates the revival of their adoration in the 19th century in the Slovenian territory. It has been watery and both in the religious as well as in the linguistic and ethnic context extremely marked. This was contributed by scientific discoveries of the oldest linguistic monuments from the time of Christianization (Freising Monuments and the Old Church Slavonic literature) – and connection to the religious and cultural life in Moravia in the common country Austria. However, with the difference that the memory there of the holy brothers originates from their actual presence in ancient times. In the 20th century in the changed political frameworks (the formation of Yugoslavia and Czechoslovakia) the view of the linguistic issues diverts towards the religious content of the messages and the translation of Žitije in individual Slavic languages, including Slovenian (Fr. Grivec, 1936, 1951). Thanks to the culturally-minded theologians (Prof. of Faculty of Theology Fr. Grivec, A.C. Stojan, Archbishop Olomouc) the factual effort for religious and theological understanding, learning is revived, and on this basis the long-term convergence with the Orthodox world of the Southern east Europe. The Velehrad Academy is established and organized international meetings of theologians at seven Velehrad congresses (1907–1936). These are preparing the basis for the development of contemporary ecumenism. After the Second World War the unfavourable political and social situations in Slovenia stop the presence of Cyrillo-Methodiana in public. It is withdrawn in the scientific and theological »privacy«. It is present externally only along the construction of churches dedicated to St. Cyril and Methodius. This reticence in public is still very typical for Slovenia while each anniversary (i.e. 1963, 1985, 2013) in the Czech Republic and Slovakia is within the political frameworks being increasingly commemorated in journalism, science, culture and religious life of the Church.

Keywords: *Cyrillo-Methodiana, the revival of worship, linguistic monuments, religious content, the Slovenian territory, Slovakia, Czech Republic*

Uvod

Letošnja 1150. obletnica prihoda svetih bratov, Konstantina – Cirila in Metoda oz. njihovih znanih misijonskih spremljevalcev (Kliment, Naum, Sava, Angelarij, Konstantin Prezbiter), najbrž rojakov iz okolice Soluna, na Moravsko, je bila v republiki Češki in Slovaški odmevno obhajana na vseh ravneh znanstvenega, kulturnega, družbeno-političnega življenja, zlasti pa v hierarhični strukturi Cerkve in verskem življenju državljanov. Vse, verne in neverne državljanke naj bi v sodobnih razmerah ponovno spomnila na čas, ko je s sprejemom krščanstva in z začetki snovanja »starioslovenskega« bogoslužnega jezika (od l. 863 dalje) moravsko in slovaško ljudstvo s svojimi knezi, s prvimi knjigami svetih bratov – prevodi iz grščine, trajno v svoj današnji jezikovni prostor zasidrilo svojo narodno samobitnost in svojo državnost. Na Češkem in na Slovaškem je ta obletnica narodni praznik. Vsem državljanom je tako dan čas, da se intenzivneje in bolj zavzeto kot kdaj koli soočajo s svojo cerkveno, versko in državniško preteklostjo. In prav je tako. Obhajanje vseh pomembnih obletnic (prihoda l. 863 in smrti nadškofa Metoda 885), njihovih tisočletnic (1863, 1885), tisočstoletnic (1963, 1985) in letošnje 1150-letnice Metodove smrti, pomeni trajno aktualizacijo teh zgodovinskih dogodkov v soočanju s sedanjostjo in tako se v danem prostoru vedno odpirajo nove, razmeram ustrezne razvojne perspektive.

1 Obhajanje spomina na sveta brata

To obhajanje spomina na sveta brata ima med vernim moravskim in slovaškim ljudstvom že iz pradavnine¹ spontano, bogato tradicijo, sistematično vodeno pa se razvija že nad 150 let s trajno poglobitvijo znanstvenih raziskovanj o času, jeziku in razmerah »bizantinskega misijona«, zlasti cerkvene zgodovine na Češkem in Slovaškem. Od obletnice do obletnice se množijo raziskovalni dosežki češke in slovaške slavistike, bizantinologije, arheologije, etnografije, v sodobnosti tudi komuniko-

¹ V pravoslavnem okolju ju kot svetnika častijo že od 10. stol. dalje. Na Moravskem so sveta brata kot svetnika častili že od l. 1349, enako hrvaški glagoljaši, na Češkem od l. 1863 dalje. Med Slovenci se je njun spomin vzdrževal še v 14. stoletju, nato je zakrnel. Ponovno se je njun god v Ljubljanski škofiji obhajal od konca 18. stoletja, vesoljni praznik (5. julij) pa se svečano obhaja od leta 1880/81.

logije. Njihov namen je, kar najbolje razkriti in osvetliti bivanjske in politične razmere, stopnjo civilizacije 9. stoletja, nastajajoče moravske države Mojmirovičev – v soočanju z mogočno, fevdalno strukturirano državo Frankov, s Cerkvijo zahoda (Salzburg, Passau, Oglej) in Cerkvijo Bizanca oz. prizadevanji za lastno cerkveno neodvisnost. Od obletnice do obletnice se ta spoznanja poglobljajo, dopolnjujejo, interpretirajo in reinterpreterirajo, Cerkev pa se vse bolj odpira teološki zamisli svetih bratov o veseljnosti Cerkve, njeni ekumenski naravnosti, skladno s sklepi II. vatikanskega cerkvenega zbora, ki je dobrih tisoč let po smrti genialnega jezikoslovca, globoko vernega Konstantina – Filozofa (Cirila), odobrila uvedbo materinščine v bogoslužje. Velehradska Akadenija, ki sta jo osnovala olomoucki nadškof A. C. Stojan, kandidat za blaženega, in naš dr. Fran Grivec, z unionističnimi kongresi na Velehradu (v letih 1907 – 1948) v medvojnem obdobju 20. stoletja, so kot dobra predpriprava utirali pot sodobnemu ekumenizmu Cerkve.² Na kraju samem, na Velehradu, kjer sta sveta brata to veličastno delo za versko in kulturno samobitnost Slovanov začela, se v sodobnosti ponovno vsak mesec pri bogoslužju združujejo katoliški duhovniki in ukrajinski unijati.

1.1 Obeležitve in raziskave v slovenskem prostoru

Zdi se, kot da med Slovenci, tudi v sodobni Cerkvi na Slovenskem, zanimanje in navdušenje za kratko in dramatično, vendar daljnoročno ekumensko še nedorečeno misijonsko delovanje svetih bratov, čemur je Fr. Grivec posvetil svoje življenjske in strokovne moči (Kovačič 2003), vse prebogato znanje, ostaja omejeno na krog teoloških raziskovalcev, med slovenskimi verniki pa pojema. Kot da je bilo v slovenskih deželah tedanje Avstrije v 19. stol. in v medvojnem času 20. stoletja v teh pogledih že vse dorečeno, vse doseženo. Res je, slovensko jezikoslovje je po zaslugah Jerneja Kopitarja, Frana Miklošiča, Rajka Nahtigala, Franca Tomšiča in Frana Grivca opravilo vse, kar jezikoslovne metode dela omogočajo. Le-ti so raziskovali »staroslovenski« jezik na vseh jezikovnih ravninah; napisali o njem izčrpno slovnico, slovarje, izdali najstarej-

² O tem razprave, ki vrednotijo in odkrivajo monumentalno in vsestransko raziskovalno delo Fr. Grivca na področju Ciril-Methodiane. V: Grivčev Simpozij v Rimu. Ur. Edo Škulj. Simpozij sta organizirala Slovenska Teološka Akademija v Rimu in Inštitut za zgodovino Cerkve v Ljubljani septembra 2002.

še glagolske spomenike, med njimi zlasti Žitija Konstantina in Metoda.³ S svojim raziskovanjem in prečrkovanjem spomenikov iz glagolice v cirilico so jih širšemu občinstvu napravili dostopne in tako omogočili nadaljnja raziskovanja besedil kot verskih sporočil, ki so oblikovana v vsebini primernem slogu in stilistični izvedbi. V medvojnem času so bila zlasti Žitija Konstantina in Metoda že prevajana v posamezne slovanske jezike: v češčino, ukrajinščino, francoščino, slovaščino in slovenščino (Grivec 1951). Slovenski prevod je v dveh izdajah z vsem jezikoslovnim in teološkim znanjem, zlasti poznavanjem teologije in razmer vzhodne Cerkve, z izjemno tenkočutnostjo izdelal Fr. Grivec.

Šele prevajanje obeh Žitij, Konstantinovega Prologa k evangeliju sv. Janeza (Iskoni bě Slovo ... V začetku je bila beseda) in Žitije s prenosom svetega Klimenta (tim. Italska legenda), s Pohvalo sv. Cirilu in Metodu (Snoj 2003, 153–163), mu je razkrilo vse globinske pomenske razsežnosti stvarnega in stilistično izoblikovanega sporočila Žitij, ki jih jezikoslovec, osredinjen na izrazno površinsko normativnost sporočila, ne more izluščiti. Povsem se strinjam z besedami Fr. Grivca, da so »staroslovenska« besedila verska besedila Cerkve in jih neteolog ne more pomensko ustrezno izluščiti. Zato, nadaljujem njegovo misel, v njih ne more odkrivati dalekosežno pomembnega sporočila, značilnega za bogoslovno govorico o svetem in nedosežnem. Beseda ima le v slovarju in stvarnem sporočanju ustaljene pomene, v umetnostnih besedilih kot so Žitija, ali tudi II. Brižinski spomenik, pa se aktualizira v pomenskih prenosih, simbolih, v sobesedilnih pomenskih odtenkih, ki dopuščajo svojske razlage besed in besednih zvez; občasno se zdijo neverjetne, neprepričljive, preveč dalekosežne (Mlinar 2003, 271–288). Grivec je bil v teh pogledih nedosežen mojster. Kot duhovnik, teolog, jezikoslovec, poznavalec starocerkvenoslovanskih besedil, je obvladal meditacijo in podtekst verskega sporočila, kar vse je soudeleženo tudi v njegovih knjigah: v Knezu Koclju (1938), obeh izdajah Žitij (1937, 1951) in v

³ Fr. Miklošič je raziskovanju »staroslovenščine« posvetil preko 20 let življenja in napisal vsa temeljna dela: *Lautlehre der Altslovenischen Sprache*, 1850, 1852; *Formenlehre...* 1850, 1854; *Chrestomatia paleoslovenica*, 1854, 1861; *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, 1862 – 65; *Die Legende von heiligen Cyrillus*, 1870; *Vita sancti Metgodii. Russico-slovenicae et latinae*, 1870; *Formenlehre der Altslovenischen Sprache*, 1874; *Die Christliche Terminologie der Slavischen Sprache*, 1875.

monografiji o Cirilu in Metodu (1963). Imel je vse te pogoje in zato je s svojim delom v tedanji medievistiki uspel napraviti presenetljiv obrat od jezikovne oblike k vsebini sporočila, k globinski semantiki, in tako odkril teološko misel sv. Cirila »o pradednih časteh«, ki v sodobni teologiji dobiva vse širše in globlje človekoljubne, odrešujoče idejne razsežnosti (Sorč 2003, 165–184). Le-te odmevajo oz. bodo še odmevale v politični naravnosti sodobnega sveta, so še kako aktualne!

1.2 Obuditev češčjenja in raziskovanje svetih bratov na Slovenskem v 19. stoletju.

Vsega občudovanja vredno je na Slovenskem oživljanje češčjenja svetih bratov pred poldrugim stoletjem. Res da smo takrat bili s Čehi oz. Moravani v isti državi Avstriji in je bila tako izmenjava medsebojnih kulturnih in cerkvenih pobud neposrednejša, vendar so Slovenci, takrat še nedržavotvoren, pravno ne obstoječ narod, ob navedenih obletnicah razvili toliko podjetnosti in izvirnih misli o svojo veri, svojem jeziku in svoji Cerkvi, kot še nikoli prej in ne pozneje. Pri tej oživitvi njunega spomina pa so sodelovali vsi družbeni sloji, od narodnih predstavnikov, cerkvenih voditeljev, še redkih znanstvenikov in širokih plasti ljudstva (Orožen 2010, 354–370).

Za to je več razlogov, ki so Slovencem, pravzaprav ozaveščenim posameznikom, takrat odpirali nove, tudi utopične iluzije in kljub negotovosti politične perspektive za prihodnost. Začelo se je z odkritjem Brižinskih spomenikov, z njihovo prvo dostopno objavo v Kopitarjevi izdaji enega najstarejših glagolskih spomenikov, v *Glagolita Clozianus* (1836), kot dediščini Cirila in Metoda. Patriarh slavistike Josef Dobrovský, ki je Brižinske spomenike v münhenski knjižnici prvi prepisal (l. 1812) in prepis poslal v Ljubljano baronu Zoisu in V. Vodniku, jih je prepoznal kot »Krainisch-Kärntnisch-Windische; Ego vobis Carantanis ex animo gratulor« (Orožen 1996, 11–19). Med zavednimi rojaki se je vzbudil živ entuziazem. V teh spomenikih je prepoznavan pisni jezikovni dokument obstoja Slovencev, in to iz časov pokristjanjevanja! Raziskovalna usmerjenost Dobrovskega, Kopitarja, za njima Frana Miklošiča, pa se je osredinjala na sočasno odkrivanje in evidentiranje rokopisnih spomenikov starocerkvenoslovanskega jezika, ki postajajo predmet intenzivnega raziskovanja in opisovanja vse do konca 19. stoletja, ko slovanska filologija preraste kar v samostojno slavistično usmeritev – v medievistiko.

V ospredju je bilo tedaj vprašanje jezikovnega izvora Brižinskih spomenikov, kot tudi starost »staroslovenskih« glagolskih (in cirilskih) rokopisov, ki po določenih jezikovnih prvinah in prostoru rabe kažejo na slovanski karantansko-panonski in moravski jezikovni prostor (Orožen 1996, 20–34), glede na izvor misijonarjev, ki pa so na Moravsko prišli jezikovno pripravljeni (prinesli so seboj lekcionar in glagolsko »pismo«), iz Bizanca, pravzaprav iz Soluna oz. tedaj bolgarske Makedonije kot njenega sestavnega dela. Tako sta se o izvoru starocerkvenoslovanskega jezika izoblikovali dve teoriji: »panonska« (J. Kopitar, Fr. Miklošič) in »bolgarska« (J. Dobrovský, deloma J. Šafarik, kasneje A. Leskien, V. Jagić in V. Oblak), o čemer so jezikoslovci razpravljali do konca 19. Stoletja. V sodobnosti je dejansko v ospredju »makedonska teorija«.⁴

Slovenski jezikoslovno razgledani izobraženci 19. Stoletja (kot: M. Valjavec, G. Krek, J. Šuman, K. Štrekelj, M. Murko) so verno sledili Miklošiču, ki je jezik glagolskih spomenikov poimenoval »staroslovenski«, v virih je namreč imenovan »slověnsky«, da bi ga tako ločil od »novoslovensčine«, ki ju on nikakor ni istovetil. Rojaki pa so v tem jeziku preradi videli (prepoznavali) lastno jezikovno kontinuiteto, kar je navdušenje še stopnjevalo. Ti svetli trenutki v naši jezikovni zgodovini, ko je bila »staroslovenski besedi« izkazana tolikšna pozornost, da je bilo celo v Rimu priznано »staroslovensko« bogoslužje, in to tako na Moravskem, kot v Kocljavi slovenski kneževini Panoniji, so pri duhovnikih in ljudskih množicah krepili narodno zavest in korajžo. Sklicujoč se na sveta brata so v cerkvi in javnosti na domoljubnih shodih vse od prve in druge tisočletnice dalje (1863, 1885) zahtevali svoje prej teptane jezikovne in narodne pravice (Orožen 2010, op. 10.).

⁴ Za V. Jagićem, ki se je v svojem delu *Entstehungsgeschichte der kirchenskavischen Sprache*, Berlin 1913, oddaljil od Miklošičeve »panonske teorije« in se približal »bolgarski« oz. »makedonski«. V Makedonijo je poslal svojega dunajskega učenca V. Oblaka, Slovenca, ki je dialektološko raziskoval okolico Soluna in tam odkril »sporne« glasovne odraze (za prvotne glasove: t', d' in b za prvotni nosnik o). S tem je bila potrjena »makedonska« teorija starocerkvenoslovanskega knjižnega jezika. Vendar »slověnski« jezik svetih bratov nikakor ni bil le slovansko solunsko narečje, marveč njegova knjižna nadgradnja, česar se je Miklošič dobro zavedal. »Macedonische Studien« V. Oblaka je Jagić postmrtno izdal na Dunaju leta 1896.

1.2.1 Prvi val navdušenja

Sveta brata, Ciril in Metod, »ti svetli zvezdi«, sta nam luč vere prinesla, v domačem jeziku oznanjala, poskrbela sta za prve bogoslužne knjige v domačem jeziku in tako Slovanom ustvarila pot do omike in vstop med kulturne narode. Ves slovenski katoliški svet se je zganil, se zazrl v svojo preteklost, v cerkveno in jezikovno zgodovino, spoznaval svoje najstarejše jezikovne spomenike, ob njih pa poskušal najti smernice za lastno jezikovno, duhovno, cerkveno, deželno in državniško prihodnost – Zedinjeno Slovenijo. Razmahnil se je ob tem še panslavizem; pogled je bil naravnavan k bratom Slovanom.

Kaj vse so Slovenci skozi drugo polovico 19. stoletja v Cerkvi in v območju kulturnih prizadevanj dosegli! A. M. Slomšek je besedno panslavistično navdušenje modro preusmeril v molitve za zedinjenje z »razkolniki« (s pravoslavnimi Slovani) v prvo ekumensko združenje. V Slomškovo Bratovščino sv. Cirila in Metoda se je do konca stoletja vključilo na tisoče vernikov, o porastu članstva so iz leta v leto skrbno poročale tako Novice kot Zgodnja Danica. Po vseh dekanijah, po župnijah, so odmevale pridige o sv. bratih,⁵ njuno misijonsko delo razkrivale z vseh vidikov, postavljale njuni osebnosti za vzgled. Razgibanost se je pokazala na strokovni in raziskovalni ravni. Tako je ob tisočletnici (1863), v njeno počastitev izšla 2. izd. Janežičeve »Slovenske Slovnice,« v Slovenskem Glasniku je izšla v slovenskem jeziku napisana prva »Staroslovenska slovnica« J. Marna, prevedena je bila iz češčine monografija moravskega cerkvenega zgodovinarja J. Bilyja, »Zgodovina ss. Apostolov slovanskih Cirila in Metoda« (prevedel J. Majcinger). Dve knjigi o sv. Cirilu in Metodu je napisal koroški narodnjak, duhovnik M. Mayar Ziljski (1864, 1885), zaključen je bil prevod Wolfovega Svetega pisma, izšlo je tehtno delo teoloških strokovnjakov, »Zlati vek ali Spomenica na čast ss. Hermagoru, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu«; ustanovljena je bila prva knjižna znanstvena ustanova, Matica Slovenska, če omenim le najvažnejše. Da ne govorimo o množičnih romanjih in slovečih domoljubnih »Bésedah«, ki so se v Mariboru, v Ljutomeru, v Gornjem Gradu, v Šmarju pri Jelšah, v Gorici, na Kostanjevici pri franciškanih, v Trstu in drugod, spreminjale v kar drzne manifestacije za jezikovne in narodno-

⁵ Vse do sodobnosti še ni ustrezno ovrednoten zbornik 40-ih najlepših pridig na to temo – »Zbornik cerkvenih govorov na slavo SS. Cirilu in Metodu.« (Žlogar 1886).

stne pravice (tako poroča l. 1863 Zgodnja Danica, str. 66). Na pobudo Janežiča so v celovškem Slovenskem Glasniku nastajali tudi prvi »literarni spomeniki«. Tako je npr. Anton Umek Bilyjevo knjigo prelin v pesniški ep, »Slovanska blagovestnika« (Cvetje 11, Celovec 1863), nastajale so prigodniške pesnitve in ode, ki jih še nismo prešteli. O vsem tem, in o romanjih na Velehrad so vztrajno poročale Novice in Zgodnja Danica.

1.2.2 Drugi val navdušenja

Drugi val navdušenja je zajel ljudske množice ob razglasitvi vesoljnega praznika sv. bratov (5. julij) l. 1880/81, ob izidu okrožnice papeža Leona XIII. Grande Munus, ki jo je S. Škrabec takoj prevedel v slovenščino in objavil v Cvetju iz vrtov sv. Frančiška. Ob tej priložnosti je nastala tudi cerkvena himna »Opevajmo junaka dva«, ki se še vedno ob njenem godu prepeva v cerkvah. Zelo natančen je v Škrabčevem Cvetju opis zahvalnega romanja slovanskih duhovnikov v Rim l. 1881. Slavljenje je doseglo svoj višek na zahvalnih romanjih tudi doma, posebej na Sveti Gori pri Gorici, kjer se je zbralo ~5000 romarjev, slikovita pridiga solkanskega dekana Antona Červa »Apostolsko delovanje ss. Cirila in Metoda – pa naša dejanska hvaležnost«, pa je trajala skoraj dve uri (Škrabec 1881, 88–90; 1998). Kot moto je naveden odlomek iz glagolskega brevirja, kar kaže še takrat na poznavanje hrvaškega glagoljaštva v koprskem in tržaškem zaledju.

»Vidjeh sodruženija muži imuščija rzyi svjatli	Videl sem množico mož v svetlih oblačilih
I angel Gospodenj glagola ko mně reki:	In angel Gospodnji mi pravi rekoč:
»Sii sut mužie svjati bivše družii Božii.«	To so možje sveti, bivši(bili so) prijatelji Božji.

Ob 1000-letnici Metodove smrti (1885) pa je slavljenje svetih bratov dosegalo svoj višek tudi s tehtnimi prispevki St. Škrabca, ki je v Cvetju iz vrtov sv. Frančiška skozi sedem let (1880–1887) skrbno analiziral vse legendarično, zgodovinsko in jezikoslovno, kar je bilo do tedaj napisanega o veličini svetih bratov, in prečiščeval njuno dejansko podobo. Med drugim zasledimo njegovo izvirno misel o uvedbi sodobnega slovenskega knjižnega jezika v bogoslužje in prizadevanje za slovensko cerkveno mašno petje, ki je bilo takrat še latinsko. Ne za starocerkvenoslovansko bogoslužje, kot ga je vladika Strossmayer želel doseči za vse hrvaške škofije; dovoljeno je bilo le v škofijah, kjer je bilo glagoljaško bogoslužje že tradicionalno (Krk, Senj, Reka), Škrabec je poudarjal, da pravica,

dana »staroslovenskemu« bogoslužju v Rimu s strani papeža Hadrijana II., ni bila nikoli preklicana. Zato se on, kot Slovenec, sklicuje na to pravico in zahteva uvedbo bogoslužja v svojem razumljivem sodobnem materinem jeziku. Koliko predlogov in zamisli o oltarjih, kipih, kapelah, cerkvah v čast sv. Cirilu in Metodu je bilo ob teh priložnostih izrečenih!

Sveta brata sta končno tudi literarno predstavljana, k čemur je spodbujal A. Janežič že leta 1863. Od teh je najpomembnejša zasnova Jurčičevega zgodovinskega romana »Slovenski svetec in učitelj« (Orožen 2010, 282–394). Že sam arhaizirajoči naslov (svetec, učitelj), tudi arhaizirana jezikovna ubeseditev romana, nas postavljata v čas zgodovinskih dogajanj, čeprav je resnično zgodovinsko podlago, oprto tudi na odlomke iz Žitija sv. Metoda, Jurčič prepletel s svojo literarno fantazijsko zgodbo, ki je polna domiselnih aplikacij na tedanje slovenske politične razmere. V nadškofu Metodu prepoznava osebnost, ki bi ob modrem vladarju, kakršen pa vladar moravske države Svetopolk ni bil, s svojo krščansko ljubeznijo do bližnjega in pravniško modrostjo lahko ustvarila državo, ki bi bila Frankom v tedanji Evropi v strah, konkurenčna. Žal, je uspel napisati le 11 poglavij, v njih pa ogorčeno soočal politične in verske razmere Metodovega časa s sodobnim bojem za narodnostne pravice Slovencev. Roman je v obzirni in spoštljivi Levčevi priredbi izšel v Ljubljanskem Zvonu l. 1886, saj Jurčič, pisatelj in novinar, urednik Slovenskega naroda, tisočletnice Metodove smrti ni dočakal (umrl je l. 1881), prenesel pa je lik svetih bratov, zlasti nadškofa Metoda, v slovensko književnost. Tako je tudi že l. 1885 J. E. Krek napisal dramski prizor »Sveta brata Ciril in Metod stopita na slovenska tla«; Ivan Pregelj krajšo povest, »Blagovestnika« (Koledar Mohorjeve družbe za leto 1908), Silvin Sardenko pa dramski prikaz, »Slovanska apostola« (Ljubljana 1910) in še kaj. Leta 1885 je I. Vrhovnik osnoval Ciril-Metodovo društvo kot protiutež germanizatoričnemu Schulvereinu na Koroškem, Štajerskem in Tržaškem, kar pomeni, da so sveta brata v danem času tudi v političnem smislu pojmovali kot zaščitnika oz. varuha narodnostnih pravic Slovencev. Vse to intenzivno oživiljanje spomina svetih bratov v cerkvenem, kulturnem

in družbenem življenju, posebej v slovenskem delu nekdanje Panonije (Prelekija in Prekmurje), sega do prve svetovne vojne.⁶

2 Raziskave v 20. stoletju

V novih državnih okvirih po l. 1918 (Kraljevina Jugoslavija, Češkoslovaška republika) pa vsa ta prvotno skupna stremjenja postajajo vse bolj različna. V slavistiki se je nadaljevalo izdajanje in raziskovanje starocerkvenoslovanskih spomenikov; tudi termina iz 19. stol. »staroslovenski« in »starobolgarski jezik« je zamenjal nevtralni termin starocerkvenoslovanski jezik, ki se je v mlajši dobi po V. Oblaku v strokovni literaturi pri nas ustalil. V. Jagič, delujoč po različnih univerzah (Berlin, Odesa, Sankt Peterburg), je še v dogovorih z Miklošičem izdal v cirilico prečrkovana najstarejša glagolska stesl. spomenika iz konca 10. in 11. stoletja, namreč Zoografski četveroevangelij (Berlin, 1879; reprint Gradec 1954) in Marijanski četveroevangelij (Berlin – Sankt Peterburg, 1883; reprint Gradec 1960), fototipsko izdajo pomembnih Kijevskih listov (Glagolita, 1890) in vrsto drugih spomenikov, važnih za prepoznavanje jezika in besedilne izoblikovanosti najstarejših stesl. biblijskih prevodov oz. njihovih prepisov. Odkritih je bilo tudi več rokopisov Žitij Konstantina (32) in Metoda (8), o čemer poroča Grivec, od teh so bili najizvirnejši in najpopolnejši prevajani v posamezne slovanske jezike – v Grivčevih komentiranih izdajah tudi v slovenščino (prva l. 1937 pri Mohorjevi družbi v Celju, druga s poglobljenimi razlagami in opombami pa pri založbi Univerze in Teološke fakultete v Ljubljani, 1951). Izšel je tudi Sinajski Evhologij (Euhologium Sinaiticum I, II, SAZU Ljubljana 1941/42) ki ga je izdal in komentiral R. Nahtigal. Tako so bila na univerzitetni ravni v sklopu ljubljanske slavistike na razpolago vsa potrebna strokovna dela, tudi novejše slovnice, za študij najstarejšega knjižnega jezika Slovanov, starocerkvenoslovanščine.

Kot znano, se je Fr. Grivec v medvojnem obdobju poglobljal v široko kulturološko ekumensko problematiko v okviru Velegradske Akademije ter unionističnih zborovanj in kongresov (od ustanovitve 1907 – do uki-

⁶ Dve pridigi: XX. nepodpisana pridiga »Plebanosa na Vogrskom«, »Pareneza na čest svetij apoštolov Cirila i Metoda« (117–120); XXIX pridiga Jožefa Borovnjaka (Iz stare Panonie), »Pareneza na čest svetij apoštolov Cirila i Metoda« (172–176). Obe pod istim naslovom natisnjeni v Žlogarjevem Zborniku.

nitve le-teh leta 1948) (Ambrožič 2003, 87–98), v Sloveniji pa si je prizadeval vzpostaviti tvoren dialog s srbsko pravoslavno cerkvijo (Orožen 2010, 371–381). Snoval pa je tudi svoje življenjsko delo o Ciril-Metodiani, »Konstantin und Method, Lehrer der Slaven« (Otto Harrasowitz, Wiesbaden, 1960) in »Slovenska blagovestnika sv. Ciril in Metod« (Mohorjeva družba Celje 1963), ter nam tako zapustil dve nedosežni knjigimonografiji – sintezo spoznanj, ki je nastajala vrsto let (Kovačič 2003, 39–68). Pri drugih Slovanih se je v času med obema vojnama razvijalo raziskovanje mlajših stesl. rokopisnih redakcij, tako češke, ki izkazuje kontinuiteto do 13. stoletja, ob njej pa se je razvijal staročeški knjižni jezik in svoj vrh dosegel s prevodom tim. Dražďanske Biblije⁷ ~1380. Rusi, Bolgari,⁸ Srbi kot tudi Hrvati (glagoljaštvo) pa so raziskovali in še raziskujejo lastne mlajše jezikovne redakcije, ki so se ob prepisovanju rokopisov oblikovale ob dostopni starocerkvenoslovanski dediščini.

V vse to dogajanje pa je posegla druga svetovna vojna, ki je vse zaustavila, po vojni pa so nove socialistično-komunistične državne strukture vse naše prikazane »zunanje« dosežke 19. stoletja zabrisale, na znanstveni ravni pa kadrovske in založniške omejile in prepustile naravnemu hiranju ... Po drugi svetovni vojni so se kot samostojen narod uveljavili v zgodovini vseskozi zapostavljeni Makedonci, ki vse do sodobnosti raziskujejo »Ohridsko šolo« sv. Klimenta in Nauma – s strokovno potrditvijo »makedonske teorije« o izvoru starocerkvenoslovanskega jezika. Končno so dobili svoje zadoščenje. Po svetih bratih je poimenovana tudi njihova univerza v Skopju, kot tudi nova slovaška Univerza v Trnavi.

Kaj pa je preostalo nam, Slovencem, ki razen Brižinskih spomenikov nimamo ohranjenih starih ali tudi lastnih starocerkvenoslovanskih besedil? Na pobudo blaženega A. M. Slomška je že J. Muršec napisal »Bogočastje sv. katoliške cerkve« (Sploh koristno podučenje čez cerkvene čase, kraje, sprave, opravila in osebe po njihovem bogoslužnem pomenu in

⁷ Revija Dějiny a současnost, 5/2013. Številka posvečena sv. Cirilu in Metodu ob letošnjem jubileju; strnjeno je podan pregled češke starocerkvenoslovanske redakcije: Fr. Čajka, »Staroslověnske písemnictví v přemyslovských Čechách« (14–18); David Kalhous, »Středověká tradice o Velké Morávě«. »K instrumentalizaci historické tradice« (18–22).

⁸ Bolgaristi vse 20. stol., in v sodobnosti, prizadevno poglobljajo raziskovanja Cirilmetodovskega pismenstva. O tem glej, P. Dinekov, S. Nikolova, Kirilo-Methodijevska enciklopedija I–IV. Sofija 1985, 1995, 2003.

namenu. Gradec 1850). V njem že sooča in opozarja na razlikovalno obredno terminologijo osrednjega in vzhodnoslovenskega jezikovnega prostora (npr.: čast in hvala : slava i dika; češena : blagoslovena; žegen : blagoslov; svetnik: svetec; praznik : svetek; tolažnik : tolažitel; stvarnik : stvoritel itd.). Sledi misijonskega delovanja svetih bratov so tako ohranjene v stari obredni terminologiji nekdanje Metodove nadškofije oz. v molitvenih obrazcih knjižne prekmurščine 18. stoletja, protestantskih in katoliških, kot so to dokazale novejšje jezikovne terminološke raziskave (Orožen 1996, 80–102; Legan Ravnikar 2006, 354–366).

Čehi in Slovaki so pod nekoliko spremenjeno namembnostjo – s poudarkom na začetkih lastne državnosti, dostojno obhajali tako tisočstoletnico prihoda misijonarjev iz Bizanca (1963), kot tudi tisočstoletnico smrti »prosvetiteja« Metoda (1985) – z novimi znanstvenimi deli, s čudovitimi razstavami in umetniškimi upodobitvami o Veliki Moravi. Neugodni vmesni čas so dobro izkoristili predvsem za temeljita arheološka raziskovanja (Váňa 1983) na Moravi (Mikulčice, Stare Město, Pohansko, Uherske Hradišče, Velehrad) in za strnjen pregled pomembnih arheoloških odkritij na Slovaškem (Dekan 1979) (Bratislavski grad, Děvin, Nitra itd.), ki so pomnožila in poglobila vedenje o danem času. Prispevala so tudi vrsto spoznanj o prisotnosti irske misije in misijonarjev iz Ogleja oz. stikov z bizantinsko cerkvijo (odkriti cerkveni tlorisi frankovskega in oglejskega tipa), ki arhitekturnih ostankov ne izkazuje, pač pa bogatost drugih, zlasti okrasnih in sakralnih predmetov. Ta odkritja postavljajo v novo luč staro »panonsko-moravsko« jezikovno teorijo, saj je še tako skromno pokrščevanje prebivalcev moralo osnovno katehezo poslušati v svojem, razumljivem maternem jeziku. In že knez Rastislav je bizantinskemu cesarju Mihaelu III. ob prošnji za »učitelje« dal vedeti, da so na Moravo že prihajali misijonarji »iz Nėmec, Grk i Vlah« (tako poroča Žitije Metoda).

Nepozaben je bil mednarodni slavistični simpozij pod okriljem UNESCO v Nitri na Slovaškem l. 1985. Na Moravi, na Velehradu, pa se je cerkvena slovesnost zaključila s protesti proti oblasti, s spontano zahtevno po verski svobodi. Na stotisoče zbranih vernikov je zahtevalo obisk svetega očeta. Tako je bila ta obletnica, spomin na nadškofa sv. Metoda, ponovno znamenje upora proti duhovnemu nasilju državljanov, Čehov in Slovakov, v republiki Češkoslovaški in napoved nove dobe.

V Sloveniji se ni dogajalo nič vidnega. V Ljubljani je bil samo enodnevni simpozij profesorjev slavistike in Teološke fakultete. Njihovi prispevki so izšli v *Acta Aeclesiastica Sloveniae* 7 (1985) z objavo pomembnih papeških pisem in novim prevodom »*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*« B. Grafenauerja. V Trstu je izšla nova povest Z. Piščanec, »Blagovestnika Slovanov« (1984; ponatis v reviji *Duhovno življenje* 1985), po njej posneta predstava amaterskega gledališča iz Trsta pa je bila izvajana tudi pri nas, namreč v župniji sv. Petra in Pavla v Komendi l. 1985. V tem času pa so bile bolj neopazno zgrajene tudi nove cerkve v čast sv. Cirilu in Metodu: Za Bežigradom, v Radencih, v Škofljici pri Ljubljani, na Tezmem v Mariboru. Tudi več kapelic njima v čast je bilo zgrajenih (skupno 13 objektov).⁹

Zdelo se mi je potrebno v kratkih obrisih nakazati prizadevanja slovenskih duhovnikov, znanstvenikov in narodnih buditeljev, ki so častno uvrščeni v dogajanja za oživitev in utrditev spomina na sveta brata na slovenskih tleh, saj je bil panonsko-slovenski prostor Vzhodne Slovenije vključno s Prekmurjem in Porabjem vsaj za krajši čas del Metodove Panonsko-Moravske nadškofije. Novoustanovljena Prekmurska škofija (l. 2005) s sedežem v Murski Soboti se pod njunim duhovnim zavetjem uspešno razvija in nas na ta zgodovinska dejstva posebej spominja. Tudi prenovljena Bratovščina sv. Cirila in Metoda še obstaja. Skladno z vzpodbudami II. vatikanskega zbora obhajamo ekumenski teden, ko posebej molimo za zблиžanje s pravoslavnimi in protestantskimi verniki, tudi v soočanju z njihovimi predstavniki in verniki, ki živijo med nami. Med verniki se je izoblikovalo vzdušje strpnosti in odprtosti, vzbudilo pa tudi zanimanje za njihovo bogoslužje oz. versko prakso obeh, pa tudi muslimanov.

Grivčevo delo za ekumenizem pa se na njegovih temeljih uspešno razvija v znanstvenem krogu teologov,¹⁰ njegovih naslednikov. Vesoljni praznik sv. bratov (5. julij) se v Cerkvi na Slovenskem v sodobnosti obhaja brez opaznejših zunanjih poudarkov, ostaja slovesen le kot župnijski praznik njima posvečenih cerkvá, posebej svečano pa v njima posvečeni

⁹ Razstavo le-teh je v Župniji sv. Cirila in Metoda Ljubljana – Bežigrad (5. julij 20013) ob letošnji 1150-letnici pripravil fotograf Ciril Velkavrh. Upodobitve teh cerkvá je predstavil akad. dr. Milček Komelj.

¹⁰ Njihove ugotovitve so predstavljene v zborniku Grivčev simpozij v Rimu, in drugi znanstveni teološki literaturi.

škofiji, v Murski Soboti, pa tudi v pravoslavni cerkvi sv. Cirila in Metoda v Ljubljani.

Drugače pa je na Slovaškem in na Moravskem, kjer je kontinuiteta slavljenja svetih bratov neprekinjena, saj sta tudi sodobnim vernikom »naša očeta«. Nekaj odmevov je letos seglo tudi k nam, saj so bili slovenski romarji iz celjske in murskosoboške škofije najmočnejša romarska skupina iz tujine na Velehradu (prenos s Češke je bil omogočen po internetu). Na Slovaškem, v Nitri, pa je rimskokatoliško cerkev kot papežev legat zastopal slovenski kardinal dr. Franc Rode. Slovesnosti na Velehradu sta se udeležila tudi naša pastirja Cerkve, nadškof dr. A. Stres in dr. S. Lipovšek. Glavni ceremoner slovesnosti pa je bil kot papeški legat, zagrebški kardinal dr. Josip Bozanić, gotovo z ozirom na zgodovinske stike češke cerkve s hrvaškimi glagoljaši. Glavni organizator in gostitelj cerkvene slovesnosti na Velehradu je bil Jan Graubner, nadškof iz Olomouca, ob soudeležbi vseh čeških škofov in unijatskih cerkvenih dostojanstvenikov. Pomembno pa je dejstvo, da je praški kardinal dr. Dominik Duka že teden pred jubilejem v Štrasburgu daroval »sv. mašo za Evropo«, v nagovoru pa poudaril pomen svetih bratov za Evropo, ki »ima v sodobnosti več sovražnikov v sebi, kot pa izven sebe«.

Teden dni pred zaključnimi slovesnostmi na Velehradu mi je bila dana priložnost, da sem se na povratni poti romarjev iz Poljske, ki so sveta brata vsaj mimogrede na Velehradu želeli počastiti, na kratko ustavila v tamkajšnji Karmelitski katoliški založbi. Predvidevala sem, da so gotovo že dostopne morebitne knjižne novosti. In res. Poleg časopisa »Katolický týdeník« (letnik XXIV, št. 24), kjer so bile napovedane že vse slovesnosti v Brnu, na Velehradu in v drugih romarskih svetiščih sv. Cirila in Metoda na Češkem, je bilo tudi več pomembnih strokovnih novosti.

3 Jubilejno leto na Češkem in Slovaškem

Letošnje slovesnosti na Češkem in Slovaškem so ob 1150. obletnici prihoda sv. bratov na Moravsko potekale ob dolgotrajnih predhodnih predpripravah na treh nivojih:

a) Publicistika vključno s češko televizijo (Katoliški Radio-Prohlas in Televize dobrych zpráv »Noe«) je zavzeto obveščala državljane o vseh prazničnih in kulturnih dogajanjih. Ozaveščala je verne in neverne državljane o temeljih moravske oz. češke državnosti. Približala naj bi jim

zgodovino nastajanja in oblikovanja češkega knjižnega jezika ob temeljnih Ciril-Methodove »šole«. Vse to z namenom, da bi se vsi Čehi (in Slovaki) ob njunem vzgledu vračali k življenju po veri, k vrednotam evangelija in spoštovali, cenili svoj jezik, svojo identiteto, svojo vero in državo. V ta namen so bili posneti in na sam praznik predvajani kar trije novi češki filmi na to temo: »Ciril in Metod. Dediščino naših očetov in mater nam ohrani Gospod« (režiserja: Otokar Schnidt in Jana K. Studničková); »Bazilika« – dokumentarni film o Velehradu (režiser Václav Krístek). ČT 2 pa je predvajala tudi »dokudramat« v štirih nadaljevanjih: »Cyril a Metoděj – Apoštolové Slovanů« (režiser Peter Nikolaev). Izšla je tudi drobna knjižica »Cyril a Metoděj«, posebej za otroke, ki naj bi tako na dostopen, preprost način izvedeli vse bistveno o »svojih očetih«. »Katolický týdeník« je v zaporednih številkah 24, 25, 26, 29 posebej v št. 27/28, ki je v celoti posvečena slovesnostim na Velehradu in na Češkem, prinašal tehtne sestavke strokovnjakov o Ciril-Methodovem delu, o njunem zgodovinsko daljnoročno pomembnem obdobju. Tem dogodkom in zgodovinskemu pregledu slovanskega misijona iz Bizanca, kot tudi presaditve te tradicije na Češko in njen obstoj do 13. stoletja, je pregledno predstavila poljudna zgodovinska revija »Dějiny a současnost« (Zgodovina in sodobnost; letnik 5/2013) v celoti posvečena 1150-letnici njunega prihoda na Moravsko.

b) Prireditve kulturološkega značaja so zaobjemale glasbene koncerte na najvišjem nivoju. Tako je bil na predvečer praznika v Brnu slovesen koncert pod naslovom »Koncert lidí dobre vůle«, Mestno gledališče v Brnu (Škofijski dvor) je jubilejno slovesnost počastilo z imenitno predstavo »Ciril in Metod ali dogodivščina (avantura) s Sv. pismom«, v Brnu je v dneh od 10. –14. julija potekala »Katoliška karizmatična konferenca« (pod geslom: On je gost grešnega človeka. Luk. 19,7) – s 700 udeleženci; pripravljene so bile razstave s področja tvarne (arheološke in etnološke) kulture velikomoravskega obdobja in umetniške slikarske ter likovne stvaritve. Več novih kipov in kapel sv. Cirila in Metoda je bilo na novo posvečenih itd. Vrstila so se romanja na »Češko Kompostelo«, na Velehrad, celo v Solun in Ohrid.

c) Knjižna strokovno-znanstvena dela: Zanimiva polliterarna knjiga novinarka Jindre Jarošové, »Svatí kacíři aneb Reportáž nejen z Velké Moravy« (Sveta krivoverca ali Reportaža ne le iz Velikomoravske), z značilnim podnaslovom: »Připisano všem, kdo řekli d'ablovi NE!« (Pripisano

vsem, ki so hudiču rekli NE!). Presenetljiv je tudi zbornik Husitske teološke fakultete Karlove Univerze ob 1140-letnici prihoda Cirila in Metoda na Moravsko (25. julij 2003) pod naslovom: »Oni jsou otcové naši« (To sta naša očeta), ki je izšel v Brnu leta 2005. Prinaša zelo zanimive prispevke z vidika »Češke bratske cerkve«, pa tudi o herezijah v prostorih s slovanskih bogoslužjem, ki so se širile v starocerkvenoslovanskem jeziku (od 9. stoletja dalje, ko so bolgarski bogomili svoj nauk razširili v Romunijo, Moldavijo, na Madžarsko in celo v Kijevsko Rusijo).¹¹

d) Znanstvena dela, ki z vidikov bizantinologije, zgodovine, arheologije, teologije dodatno in na novo osvetljujejo dramatično obdobje Ciril-Metodovega misijona (v časovnem razponu od 863–885/86), družbeno politični okvir dogajanj, ki se ne ustavlja le ob bojnih odnosih in spopadih Moravanov s Franki, marveč so pretresani in vrednoteni sočasni dogodki z vidika družbeno političnih razmer na tedanjih tleh nekdanjega zahodnorimskega cesarstva (države Frankov kot njene naslednice) in še obstoječega vzhodnorimskega cesarstva v 8., 9. in 10. stoletju. Spet se znanstvena pozornost vrača k celostni sintezi oz. kulturološki predstavitvi v preteklosti že večkrat orisane Ciril-Metodove dobe in usode (J. Dobrovský, 1823; A. J. Ginzler, Wien 1861; Fr. Rački, Zagreb 1857–59; I. Malyševskij, Kijev 1886; F. Pastrnek, Praga 1902; P. Lavrov, Kijev 1928; Fr. Dvornik, Pariz, 1926; E. Georgiev, Sofija 1943; J. Stanislav, Praga 1933; Bratislava 1945) z vključitvijo novih raziskovalnih dognanj zgodovine, arheologije, etnologije, ekumenske teologije in najnovejše komunikologije.

Opozorila bi vsaj na dve deli. Na novo monografijo češkega bizantinologa Vladimíra Vavřínka, »Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem« (Ciril in Metod med Konstantinopolom in Rimom), Vyšehrad 2013. Vsi mejniki tega misijona so ponovno natančno preverjani, tudi

¹¹ Václav Huňáček, Cyrilometodějský odkaz. Kacíři a Reformace (Cirilmetodovska dediščina, krivoverci in reformacija), (23–80). Ob tej razpravi se razkriva, zakaj je bilo v samostanu sv. Prokopa na Sazavi l. 1079 slovansko bogoslužje prepovedano, menihi, benediktinci vzhodnega obreda, pa pregnani in njihove knjige uničene. Češki kralj Vatislav II. je pri papežu Gregorju VII. želel doseči dovoljenje za razširitev slovanskega bogoslužja na vse češko ozemlje, papež pa je »nemodro zahtevo« zavrnil. Tudi v Dalmaciji je bilo slovansko bogoslužje glagoljašev večkrat obdolženo herezije. Najbrž spričo bosanskih bogomilov, ki so tudi uporabljali starocerkvenoslovanski jezik.

z namenom, da bi bila vsa sporočila Žitij Konstantina in Metoda, ki so glavni vir dela, ob zgodovinskih dejstvih objektivno dognana, obenem pa razkrita tudi jezikovno-govorniška poetičnost njihovih piscev. V obravnavo so vključeni tudi vsi dostopni rimski in bizantinski zgodovinski viri (papeška pisma), kot tudi »Fuldski anali«, kjer so beleženi zgodovinski podatki o vojnih spopadih Frankov z Moravani. To je menda že sedma knjiga te vrste. Vsak od raziskovalcev odpira nove, na dani prostor vezane vidike, kar je zelo dragoceno. Tudi bizantinolog Vavřínek že znano in dognano dopolnjuje z novimi razlagami in povsem novimi poglavji, ki zadevajo moravski (in češki) jezikovni prostor. Izpostaviti želim vsaj ta poglavja: Metod – nadškof svete moravske cerkve; Slovansko pismenstvo na Veliki Moravi: Poslednja leta moravske cerkve; Ciril-metodovska dediščina (od str. 193–342). Zlasti novo je zadnje poglavje, ki odstira odmeve moravskega misijona na Češkem ves čas vladavine Přemislavcev, s poskusi obnove slovanskega bogoslužja v benediktinskem samostanu Emausy (Na Slovaneh) v 14. stol. za časa češkega kralja in rimsko-nemškega cesarja Karla IV. Luksenburžana, po materi nosilca přemislovske kraljevske dediščine.¹² Posebej izčrpno je predstavljeno misijonsko delovanje na jug pregnanih Metodovih učencev. Kot izobražene, pismene »slovenske«, bolgarske oz. makedonske rojake jih je z veseljem sprejel bolgarski že krščeni vladar Boris in tako omogočil, da se je na tleh sodobne Bolgarije (Pliska) in Makedonije (Ohrid) v 9., 10., in 11. stol. razcvetelo »staroslovensko« slovnstvo, ki je svoje poslanstvo izpolnjevalo vse do turških pogromov na tleh današnjega Balkana (v Srbiji, Romuniji, Moldaviji, Bolgariji Makedoniji), Ukrajini in Kijevske Rusiji (od krsta kijevskega kneza Vladimirja l. 988). Še nerazrešena skrivnost pa ostajajo hrvaški glagoljaši. O njihovem nepojasnjem izvoru, delovanju, preobražanju pisave in jezika, prinaša tehtne informacije Enciklopedija Jugoslavije IV (1989, geslo Glagoljaštvo, 382–394).

Pomembno je, da so v posamezna poglavja vključena arheološka odkritja, ob le-teh stopajo v ospredje domnevno stare utrdbe knezov (Mikul-

¹² Glej o tem obsežno znanstveno monografijo *Karel IV. Život a dílo* (1316–1378). Posebej poglavje VII, »Kulturní politika i její výsledky«. Karel IV. je benediktinski samostan Emausy (Na Slovaneh) osnoval l. 1347 in l. 1371 dal dograditi oz. posvetiti še Marijino cerkev. Tu je bilo »gymnasium Slovanense«, skriptorij, itd. da bi bile knjige pisane v »ušlechtilém jazyce slovánském« (v žlahtnem slovanskem jeziku) (Spěváček 1979, 407).

čice, Děvin, Pohansko) in domnevno Metodova nadškofijska cerkev, ne v sodobnem Velehradu, marveč v bližnjih Sadeh. Odkriti tlorisi cerkvá kažejo na zveze z oglejskim misijonskim območjem; sledovi bizantiskega tipa arhitekture pravzaprav niso izkazani. Gotovo je šlo v tem času za gradnjo manjših lesenih cerkvic, ki so v vojnih opustošenjih zgorale in propadle.

Nemogoče je na kratko obnoviti vso razsežnost novih razlag ob znanih dejstvih in vseh dopolnitev iz zametkov češke kulturne zgodovine. Med drugim je nakazana nova domneva o prvem potovanju »bizantinskega misijona« po »Via Ignatia« do Drača (v Albaniji), nato po morju do Benetk oz. istrske obale, od tam pa po rimskih poteh na Moravsko.¹³ Knjiga je dragocen doprinos k vsemu, kar so o misijonu svetih bratov ugotovili jezikoslovci, cerkveni zgodovinarji in arheologi na Češkem in Slovaškem, častno je navajan tudi Fr. Grivec.

Drugi dve deli sta bibliografskega značaja, obe pa sta osredinjeni na medvojno in povojno obravnavanje Ciril-Methodiane. Delo Mihaela Špačka, »Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje »1910–1948 (Bibliografija časopisa je posvečena zedinjenju Slovanov v Kristusu in prikazu naporov unije). Velehrad, Glas Velehrada XXVIII. Centrum Aletti Velehrad–Roma, Olomouc 2011. Razkriva vso vsebinsko razsežnost unionističnih prizadevanj, ko se težišče premakne od jezikoslovnih slavističnih obravnjav k teološkim vprašanjem cerkvene edinosti. Široka vsebinska pahljača vprašanj, ki zadevajo ekumenskost Cerkve zahodnih in vzhodnih kristjanov, zlasti Rusije za časa boljševizma.

»Apoštolat sv. Cirila in Metoda pod varstvom blažene Marije Device,« je unionistično naravnani časopis, kjer se je v času izhajanja zvrstilo preko 400 sodelavcev različnih narodnosti, med njimi je v letih 1919–1948 tudi vrsta prispevkov Fr. Grivca; zastopan je z 31-imi prispevki v češčini, sodelovali pa so tudi drugi Slovenci (A. Snoj, B. Snoj, T. Kurent, A. Mahnič, J. Mirt, A. Prešeren, S. Sardenko, Fr. Terseglav, A. Turk, in še kdo). V zaključku dela je zapisana tudi vest, da pobuda za ta časopis

¹³ V tem pogledu je značilna spominska knjižica Josipa Bratulića. 1983. »Aleja glagoljaša« (fotografije – Želimir Janeš). Glagoljaška pot je izpeljana od Huma do Roča v Istri, kjer je bilo glagoljaštvo zelo živo in utrjeno. Opremljena je z značilnimi simboličnimi skulpturami (tudi okroglo mizo, imenovano – Stol Ćirila i Metodija)

izvira od Slovenca A. M. Slomška oz. njegove Bratovščine sv. Cirila in Metoda, ki je tako kot temelj vgrajena v vsa unionistična prizadevanja na Velehradu v medvojnem obdobju, preko njega pa v sklepe II. vatikanskega cerkvenega zbora o sodobnem ekumenizmu Cerkve. Drugi del knjige prinaša bibliografijo o delih Velehradske Akademije (ustanovila sta jo olomoucki nadškof A. C. Stojan in Fr. Grivec) in unionističnih velehradskih srečanjih in kongresih. Odkriva nam, koliko je že bilo storjenega za zблиžanje vzhodne in zahodne Cerkve na Velehradu pred II. vatikanskim cerkvenim zborom. Kot znano, je bilo teh kongresov VII (od 1907–1936). Vsi so po vrsti natančno obdelani in skoraj na vsakem je sodeloval Fr. Grivec. Posebej so izpostavljeni vsebinski sklopi, ki zadevajo obdobje ruske revolucije in revolucionarno protiversko naravnano oblast, ki je posegala v vse pore verskega življenja v Rusiji. Nedvomno dragoceno gradivo za zgodovino ruske Cerkve v njenem najtežjem času.

Drugo bibliografsko delo, »Sveti Ciril in Metod med nami«, sta pripravila Tomáš Špidlík in Pavel Ambros (Vybrané otázky cyrilometodějské tradice. Edice Hlas Velehradu XXVI. Centrum Aletti Velehrad-Roma, Olomouc 2011). Prinaša pa izbrana poglavja cirilmetodovske tradicije. Bibliografija od leta 1990–2011 evidentira sestavke različnih strokovnih disciplin, ki so nastali po zadnjem slavju l. 1985. V uvodnem delu Pavel Ambros spregovori o Velehradu in njegovih evropskih kulturnih koreninah, nato sledijo pridige kardinala T. Špidlika, v treh sklopih:

I. »Sveti Ciril in Metod« (Gregor Nazijanski učitelj in inspirator Konstantina Cirila; Pogum slovanskega apostola svetega Cirila; Ciril in Metod, patrona Evrope).

II. »V službi Božje besede« (Cirilmetodovska tradicija; Pomen cirilmetodovskega poslanstva; Ohrani nam Gospod dediščino naših očetov; Marijansko poslanstvo Svete Gore; Šola in življenje).

III. »Bog, ki si blagovolik« ... (Cirilmetodovska ideja in slovanski mesianizem; Cirilmetodovska tradicija; Mati Edinosti; Naslednik cirilmetodovske misijonske metode; Krščanski vzhod in Marija; Tipologija življenja v duhu Janeza Pavla II.).

Bibliografija prispevkov je vsestransko bogata, saj letno prinaša od 50 do 70 enot, kar ob površnem štetju znaša preko 1570 tehtnih, interdi-

sciplinarno naravnanih razprav, ki so jih napisali češki in drugi, pretežno slovanski strokovnjaki (iz Bolgarije, Rusije, Makedonije) in drugih evropskih slavističnih središč.

Sklep

Kdor se hoče o vprašanih Ciril-Methodiane s sodobnih vidikov vsestransko in temeljito poučiti in razgledati, ima tako na razpolago tehtne strokovne pripomočke. Mislim, da je iz nakazanega stanja na Češkem, podobno je bilo obhajanje jubileja tudi na Slovaškem, razvidno, da smo Slovenci letos spet v javnosti zamudili¹⁴ izvrstno priložnost za prepoznavanje in ozaveščanje korenin naše vernosti in naše bogate krščanske kulture.

Reference

- Ambrožič, Matjaž.** 2003. Franc Grivec in velehradski kongresi. V: *Grivčev simpozij v Rimu*, 69–86. Celje: Mohorjeva družba.
- Bratulić, Josip.** 1983. *Aleja glagoljaša*. Zagreb: Katedra Čakavskog sabora Roč. Sveučilišna poklada Liber.
- Dějiny a současnost.* 2013. Št. 5.
- Dekan, Jan in Josef Poulik.** 1979. *Velka Morava*. Bratislava: Tatran.
- Dinekov, P. in S. Nikolova,** ur. 1985, 1995, 2003. Kirilo-Methodijevska enciklopedija I–IV. Sofija.
- Grivec, Franc.** 1951. *Žitija Konstantina in Metodija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Huňáček, Václav.** 2005. Cyrilometodějsky odkaz. Kaciři a Reformatce (Cirilmetodovska dediščina, krivoverci in reformacija). V: Lášek, Jan Blahoslav in Hana Tonzarová, ur. *Cyrlometodějský sborník. Doku-*

¹⁴ Letošnja obletnica je bila v Sloveniji obeležena z enodnevnim mednarodnim »Simpozijem v čast 1150. obletnice slovanske pismenosti in prihoda sv. Cirila in Metoda na Moravsko«. (Zbornična dvorana Univerze v Ljubljani, 7. junij 2013); prof. Božena Orožen je v Celju pripravila krajši recital z odlomki iz Žitij: »Sv. Ciril in Metod med Slovenci«. Izvedlo Ljubiteljsko gledališče Teharje – Celje (september 2013). Nekaj odmevov je prinesla tudi Družina, razstave o tej vsebini pa so bile v Murski Soboti, Slovenj Gradcu in v Stični.

mentace z malého sympozia, pořádaného Církví československou husitskou a Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti 1140. výročí příchodu Cyrila a Metoděje dne 25. září 2003 na UK HTF, 23–80. Brno: L. Marek.

Jagić, Vatroslav. 1913. *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache.* Berlin: Weidmann

Kovačič, Lojze. 2003. Grivčeva bibliografija. V: *Grivčev simpozij v Rimu*, 39–68. Celje: Mohorjeva družba.

— — —. 2003. Grivčeve raziskave. V: *Grivčev simpozij v Rimu*, 27–39. Celje: Mohorjeva družba.

Legan Ravnikar, Andreja. 2006. Diferencialni razvoj obredne terminologije knjižnih različic 18. stoletja in začetka 19. stoletja. V: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika. Zora 41*, 354–366. Maribor: Slavistično društvo.

Mlinar, Anton. 2003. Franc Grivec in Brižinski spomeniki. V: *Grivčev simpozij v Rimu*, 271–288. Celje: Mohorjeva družba.

Orožen, Martina. Stanislav Škrabec ob tisočletnici sv. Cirila in Metoda. Opomba 9.

— — —. 1996. Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. V: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*, 20–34. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

— — —. 1996. Jernej Kopitar in Brižinski spomeniki. V: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*, 11–19. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

— — —. 1996. *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika* (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

— — —. 2010. Daljnoročni pomen misijona sv. bratov, Konstantina in Metoda za razvoj slovenskega knjižnega jezika in slovenske narodne zavesti« (referat na mednarodnem simpoziju, Cyril a Metod. Slovenško a Europa. Universita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2005). V: *Kul-*

- turološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika, 371–381. Maribor: Filozofska fakulteta.
- – –. 2010. Slovenski svetec in učitelj – jezikovna naravnost upovedovanja. V: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Zora 74, 382–394. Maribor: Filozofska fakulteta.
- – –. 2010. Stanislav Škrabec ob tisočletnici sv. Cirila in Metoda. V: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. (Od sistema k besedilu)*. Zora 74. 354–370. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Snoj, A. Slavko.** 2003. Grivčevo Žitije sv. Konstantina in Metodija. V: *Grivčev simpozij v Rimu*. 153–163. Celje: Mohorjeva družba.
- Sorč, Ciril.** 2003. Franc Grivec o »pradednih časteh«. V: *Grivčev simpozij v Rimu*, 165–184. Celje: Mohorjeva družba.
- Spěváček, Jiří.** 1979. *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*. Praha: Nakladatelství svoboda.
- Škrabec, Stanislav.** 1881. Slovenski romarji v Rimu. *Cvetje iz vrtov sv. Frančiška* 2:88–90.
- – –. 1998. Jože Toporišič, ur. *Izbrana dela*. Knj. 4. Nova Gorica: Kostanjeviški samostan.
- Tadina, Ivanka.** 2003. Grivec in kongres o vzhodnem bogoslužju v Ljubljani. V: *Grivčev simpozij v Rimu*, 87–98. Celje : Mohorjeva družba.
- Žlogar, Anton**, ur. 1886. *Zbornik cerkvenih govorov na slavo SS. Cirilu in Metodu*. Ljubljana: Katoliška tiskarna.
- Váňa, Zdeněk.** 1983. Svět dávných Slovanů. Praha: ARTIA.

